

Kitap Tanıtımı / Book Review

Resul Yavuz, Ortadoğu Şekillenirken, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2020.*

Resul Yavuz tarafından kaleme alınan “*Ortadoğu Şekillenirken-(İngiltere-Şerif Hüseyin-İbn Suud)*” adlı eser 2020 yılında İdeal Kültür Yayıncılık tarafından okuyucuyla buluşturulmuştur. Toplam dört bölüm ve 276 sayfadan müteşekkil olarak hazırlanan eser, Türkiye’de literatürün son derece zayıf olduğu bir konuyu araştırma konusu yapması hasebiyle üzerinde muhtelif değerlendirmelerde bulunmayı hak eden bir özelliğe sahiptir. Şöyle ki dün olduğu gibi bugün de önemini muhafaza eden Ortadoğu coğrafyasının şekillenmesinde, I. Dünya Savaşı ve neticesinde ortaya çıkan gelişmelerin hayati bir rolü bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bugünün Ortadoğusu’nun anlaşılması ve anlamlandırılmasında dolaylı yönden 19. yüzyılın ve doğrudan doğruya da 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan gelişmelerin büyük bir önemi vardır. Bu cümleden hareketle, idrak edilmesi ve yorumlanması son derece meşakkatli olan Ortadoğu bölgesinin biçimlenmesinin temelinde yatan temel faktörün; bir yüzyıl önce yaşanmış olan ve bir insanlık hadisesi olarak tezahür eden I. Dünya Savaşı’nın ve neticesinde ortaya çıkan gelişmelerin olduğunu belirtmek yanlış olmaz.

Türkiye’de, I. Dünya Savaşı ve sonrası süreçte Arap coğrafyasında yaşanan gelişmelere dönük ilgi, alaka ve bunlara bağlı olarak bilimsel yayın faaliyeti gerçekleştirme eyleminde ciddi bir eksiklik bulunmaktadır. Söz konusu eksiklik, belirli oranda 2022 yılının içinde bulunduğumuz süreçte de devam etmektedir. Yaklaşık 105 yıl öncesine kadar tam dört asır Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalan Arap coğrafyasına yönelik merak, Türkiye’de uzun yıllar çok düşük seviyede seyretmiştir. Ne var ki Ortadoğu’da yaşanan her türlü siyasi, ekonomik ve askeri gelişme kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı bir biçimde Türkiye’yi etkilemiştir, etkilemeye devam da etmektedir. Bu nedenle adı geçen bölge üzerine daha çok uzmanın yetişmesi ve yine bu coğrafyaya ilişkin bilimsel yayınların sayısının, bilimsel nitelik ve nesnellik göz ardı edilmemek kaydıyla artması büyük bir gereksinimdir. Türk okuyucusu, artık Ortadoğu’yu anlamak için Batılı bilim adamlarının bakış açılarıyla vücuda getirilmiş araştırmalara esir edilmekten kurtarılmalıdır.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

Bu kapsamda; özellikle Türk yönetim geleneğinden ayrıldıktan sonra başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer Arap ülkelerinin geçirdiği tarihi sürecin analiz edilmesi noktasında Türkiye’de sayıca çok fazla olmamakla birlikte; nitelikli bilimsel çalışmaların ortaya koyulmaya başlandığını görmekteyiz. Hiç abartmadan belirtmelidir ki Türkiye’de bu sahada hâlâ devasa bir boşluk vardır. Bunu gören kimi araştırmacılar tarih disiplinin metodolojisinden ödün vermeden çoğunlukla arşiv belgelerini temel almak suretiyle nitelikli metinler kaleme almaya başlamıştır. Şu an için atılan bu küçük adımlar, ilerleyen zaman diliminde bir zamanlar Türk yönetim geleneğinin altında uzun süre idare edilmiş toprakların ve toplumlarının geçmişlerinin temayüz etmesine katkı sağlayacaktır.

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Resul Yavuz, I. Dünya Savaşı ve sonrası tarihlerde Ortadoğu bölgesi şekillenirken vücuda gelmiş çok önemli vakaları bilimsel bir temelde ele alan, nitelikli ve derinlikli metinler kaleme alan sınırlı sayıdaki araştırmacılardan biridir. Uzmanlık alanı savaş sonrası dönem diplomasi faaliyetleri ve uluslararası politika olan Yavuz’un doktora sürecinde edindiği yeteneklerini, Ortadoğu bölgesi için uygulanan diplomasi faaliyetlerini analiz etme aşamasında da kullanmak istediği net bir biçimde görülmektedir. Öyle ki kaleme almış olduğu “*Ortadoğu Şekillenirken*”¹ adlı kitap çalışmasında, diplomasi tarihi alanındaki müktesebatını son derece çetrefilli bir bölge olan Ortadoğu’yu analiz etmede de ustalıklı kullanmayı bilmiştir.

“*Ortadoğu Şekillenirken*”, 2020 yılında raflardaki yerini almış nitelikli bir metin olmakla birlikte; İngiliz arşivlerinde bugüne kadar gün yüzüne çıkmamış yaklaşık 54 yeni arşiv belgesini tarih disiplini temelinde analiz eden bir eserdir. İçerdiği yeni arşiv belgelerinden müphem olmak üzere eserin birçok doğru bilinen bilgiyi yanlışladığı; birçok yanlış bilinen bilgiyi de doğruladığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Diğer bir ifadeyle çok sayıda arşiv malzemesi kullanılarak kaleme alınan bu eserle birlikte, kimi popülist dergi ve yanlı editörlerce, olmadığı iddia edilen Arap isyanının özellikle Şerif Hüseyin ve oğulları merkezi örgütlenmesi esasında vuku bulduğu net bir biçimde ifade edilmiş olmakla birlikte; bir bütün halinde değerlendirildiğinde Arap milletinin ve kimi aşiret liderleri ile bazı Arap askerlerinin ciddi baskılara rağmen isyana iştirak etmediği gün yüzüne çıkarılmıştır. Hatta bazı aşiret liderleri isyanın merkezinde bulunan Şerif Hüseyin ve oğullarının zorlamalarına rağmen başlamış olan isyan eylemi karşısında Osmanlı Devleti’ne bağlılığını sürdürücü bir politika takip ettiği yine bu eserle birlikte kez daha teyit edilmiştir.

Yakın dönem Türk ve Arap tarihi için fevkalade ehemmiyet arz eden bu ve benzeri birçok mühim hadiseyi masaya yatıran söz konusu kitap dört temel bölüm üzerine kurgulanmıştır. Bu bölüm başlıklarını şu şekilde sıralamak

1 Resul Yavuz, *Ortadoğu Şekillenirken* (İngiltere-Şerif Hüseyin-İbn Suud), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2020, 276 s.

mümkündür: “Birinci Bölüm: Arap Yarımadası’nda Değişen Dengeler”, “İkinci Bölüm: İngiltere’nin Basra Körfezi’ne ve Arap Yarımadası’na Yönelmesi”, “Üçüncü Bölüm: Osmanlı Topraklarında Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi ve İngiltere ile İlk Temas”, “Dördüncü Bölüm: Birinci Dünya Savaşı’nın Bölge Siyasetine Etkisi”.

Söz konusu dört temel bölüm üzerine kurgulanan eser, daha önceki yüzyıllarda bölgede yaşanan tarihi hadiseler hakkında genel bilgiler verdikten sonra 1911-1918 yılları aralığındaki olaylara muhtelif cephelerden odaklanmıştır. Tarihi hadiseler yorumlanırken kimi zaman kronoloji kimi zaman olay örgüsü ön plana çıkarılmak süetiyle bir anlatı yöntemi takip edilmiştir. Ayrıca eserde merak edilen birçok önemli soruya da cevap aranmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir: “Basra Körfezi ve Arap Yarımadası, Birinci Dünya Savaşı öncesinden itibaren artan bir ilgiyle İngiltere için neden önemliydi? Bu bölgedeki yerleşik Arap liderleri ve İngiltere arasında nasıl bir ilişki vardı? Diğer emperyalist devletlerin bölgeye inmemeleri için İngiltere, yerel kabileler üzerinde hangi baskıları kurma gereği duydu? Savaş yıllarında Şerif Hüseyin ve İbn Suud Ortadoğu’nun şekillenmesinde ne derece rol oynadılar? İngiltere; onlara hangi rolü, nereye kadar uygun gördü? Savaş devam ederken, İngiltere birbirleriyle asla anlaşamayan Şerif Hüseyin ve İbn Suud’u çatıştırmamak için nasıl bir diplomasi uyguladı? Siyasi irtibat subaylarını bu diplomaside nasıl kullandı? İngiltere, Arabistan’ın şekillenmesine etki eden bu iki önemli liderin savaştan sonra başlayan amansız çatışmalarını neden engelleyemedi?” kabilinden sorulara kitapta doyurucu yorumlarla cevap aranmaya çalışılmıştır.

Eserin kitap tanıtım yazısında Yavuz şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Elinizdeki eser, Ortadoğu’nun şekillenmesinde çok önemli bir dönem olan 1911-1918 yılları arasında İngiltere’nin Arap Yarımadası’nda Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve Necid Emiri Abdülaziz İbn Suud ile olan ilişkileri temelinde gelişen olayları konu almaktadır. İngilizler, Birinci Dünya Savaşı’nda bir taraftan Osmanlı Devleti ile cephelerde mücadele ederken, diğer taraftan da Osmanlı Devleti’ni içten çökertmek amacıyla Basra Körfezi ve Arabistan coğrafyasında uzun zamandan beri irtibat içerisinde olduğu Arap kabileleri ile ilişkilerini daha da sıklaştırmıştır. Bu ilişkilerde iki önemli figür ön plana çıkmıştır: Şerif Hüseyin ve İbn Suud. Bu ilişki ağının içerisinde bugüne kadar detaylandırılmamış birçok unsur burada mercek altına alınmıştır.” Dolayısıyla kitabın içinde yer alan en önemli öznelerin İngiltere, Şerif Hüseyin ve İbn Suud olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Zaten kitabın temel olay örgüsü bu üçlünün arasında geçen diplomasi ve siyasi ilişkiler üzerine kuruludur.

Yavuz, eserinde arşivler ve temel araştırma eserlerinden elde ettiği bilgileri kabiliyetli bir biçimde kullandığı gibi okuyucuyu şaşırtıcı nitelikte ve can alıcı birçok yorum geliştirmeyi de başarmıştır. Örneğin sonuç bölümünde geçen “Fakat sadece İbn Suud’u elde etmek İngiltere’ye yetmeyecekti. Nitekim İstihbarat birimlerinin İbn Suud ile irtibatlı olduğu dönemde, Kahire’deki İngiliz yönetimi Hicaz emiri Şerif Hüseyin’i de elde etmek için çok yoğun bir çabanın içerisinde girecekti. Şerif Hüseyin ve Mc Mahon arasında bir yıldan fazla bir süreden beri devam eden mektuplaşmadan sonra 1916 yılının haziran başında Hicaz’da Osmanlı

yönetimine karşı her yönü ile ateşli bir başkaldırı kendisini gösterecekti. İsyân, Osmanlı Devleti'nin Arabistan topraklarının kaybını hızlandırmakla birlikte; Türk ve Araplar arasında yüzyıldan fazla bir süredir devam eden tarihi kırgınlık ve birbirlerine sırt çevirmeye giden bir dönemin başlangıcı sayılacaktı. Her ne kadar isyana birçok Arap bölgesinden devlete sadık Araplar iştirak etmedilerse de isyanın ortaya çıkardığı sonuç derin bir ayrılığın başladığı gerçeğini değiştiremeyecekti... Şerif Hüseyin; Paris'te bunu gerçekleştirirken, Londra'da oğlu Faysal'ın aylarca yürüttüğü diplomatik temaslarda, en büyük müttefikim dediği İngiltere'den kendisine verdiği sözleri tutmasını isteyecekti. Fakat 'İngiltere'nin tarihi dostu yoktur, sadece tarihi çıkarları vardır' sözünün gerçeğe dönüşmüş hali ile İngiliz yönetimi Şerif'e vaat edilen topraklar üzerinde Fransızlarla paylaşım hesapları için masaya oturmuştu. Yürütülen müzakereler neticesinde Ortadoğu'da tek bir Arap ülkesi yerine küçültülerek sınırları bölünmüş, manda yönetimleri altında suni devletçiklerin ortaya çıkmasına ve yönetimlerinin de İngiliz ve Fransızlara verilmesine karar verilmişti. Şerif'in oğlu Faysal, aylarca Avrupa ülkelerinde yürüttüğü diplomasiden bir sonuç alamamış ve adeta hüsrana uğramış bir şekilde Şam'a dönmüştü" türünden analizler yazarın konu üzerine mütekamil değerlendirmeler yapabildiğinin ispatlarından yalnızca birkaçıdır.

Bir bütün halinde değerlendirildiğinde Yavuz'un, "Ortadoğu Şekillenirken" de ortaya koyduğu tespitler Ortadoğu özelinde hem o dönemde hem de günümüz dünyasında emperyalizmin egemenliği altındaki toplumların durumunun analiz edilmesi noktasında ciddi bir eser görevini üstlenmektedir. Asya, Afrika, Güney Amerika ve Ortadoğu başta olmak üzere emperyalist çevrelerin üzerlerine çeşitli politikalar geliştirdikleri toprakların ve toplumların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi aşamasında "Ortadoğu Şekillenirken" atılmış değerli bir adımdır. Bu cepheden meseleye yaklaşıldığında modern Ortadoğu'nun ve toplumlarının bir yüzyıl önceki dönemde nasıl şekillendiği sorusunun cevaplanması noktasında eserin kıymetli bir tahlil örneği olduğunu telakki edebiliriz.

Yenal ÜNAL*

* Doç. Dr. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
(yunal@bartin.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-4043-8424).